

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

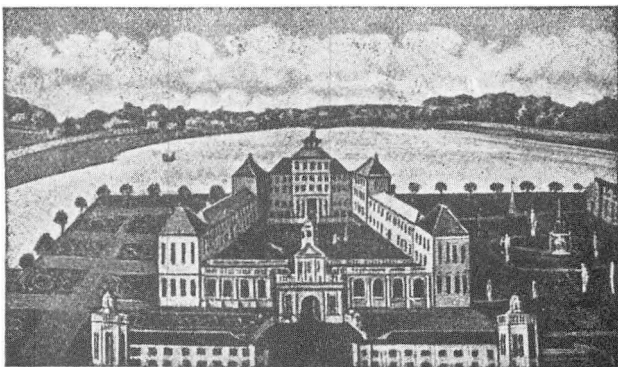
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

1984

Billedet, der viser Graasten Slot ca. 1750, har foreningen modtaget som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1984

Indhold

Erindringer om slægten og mine drengeår
på gården i Kværsløkke
5

Som jeg oplevede den 9. april 1940 i Gråsten
21

En præstestrid i Rinkenæs
31

Fra Adsbøl skolekronik
39

Årets gang 1983
48

Register 1975 – 1984
53

Forord

Dette er foreningens 10. årsskrift, og vi markerer jubilæet ved at forlade den maskinskrrevne tekst og er gået over til bogtryk. Vi synes, det er pænere, og det er i al fald lettere at læse og giver mere indtryk af at være en bog.

De ti årgange indeholder godt 50 artikler, større og mindre, men alle har de tilknytning til de fire sogne, Aadsbøl, Gråsten, Kværns og Rinkenæs, der i dag udgør Gråsten kommune, som er det område, foreningen omfatter.

Vi bringer i år et register, så man let kan finde frem til den eller de artikler, man kan have lyst til at læse igen. Desværre kan vi ikke tilbyde nye medlemmer, at de kan købe alle årgangene, da de første alle er udsolgt. Vi begyndte for 10 år siden med 32 medlemmer, i dag er vi ti gange så mange, men der er plads til flere.

I kommende år vil det være vort mål at gøre årsskriftet bedre, og vi vil gerne, at der blandt vore mange medlemmer vil være flere, der vil sende os manuskripter. Det kan være erindringer, eller det kan være beskrivelser af huse, gårde, virksomheder eller foreningsliv, så vi kan levere så alsidig en årbog som muligt, og det kan vore medlemmer i høj grad hjælpe til med.

Redaktionen

Gråsten kommunes Lokalhistoriske Arkiv

Arkivet kan også holde 10 års fødselsdag. Det er jo en beskeden alder set på baggrund af, at vi har arkivalier, der er ca. 300 år. Samlingerne er vokset støt gennem de 10 år, og også i 1984 har vi modtaget righoldige samlinger, der nu efter registrering er godt bevaret for eftertiden. Vi har en ret god samling af foreningsarkiver men kan konstatere, at en del er gået tabt, eller måske ligger det glemt på loftet eller i kommoden.

Det kære, gamle »ragelse«, som vi alle har, gamle billeder, dagbøger, breve, regnskaber m. m., som vi ikke rigtig nænner at smide ud, men som ligger og fylder op og måske ender i kakkellovnen, vil vi gerne bevare for den, der afleverer det – og for fremtiden.

Arkivet har ikke så sjældent gæster, som vi kan hjælpe med oplysninger. Fra både ind- og udland modtager vi ofte breve, hvor man beder os give oplysninger om slægtsforbindelser til Adsbøl, Gråsten, Kværns eller Rinkenæs, og da vi har kopier af ældre kirkebøger, kan vi i mange tilfælde hjælpe spørgeren.

Vor billedsamling er på omkring 3.000, men det sker, at vi alligevel mangler billeder fra en bestemt periode, et miljø eller en person. Vi vil gerne låne ældre billeder til affotografering. På arkivet er en plads ledig for en dygtig amatør fotograf. Lønningen er i laveste lønklasse, nemlig 0 kr. Men vi kan betale film og materialer.

Arkivet er åbent hver mandag kl. 14 – 16, og interesserede er velkomne.

Erindringer om slægten og mine drengeår på gården i Kværsløkke

Mit barndomshjem er en slægtsgård, hvor nu vor søn og svigerdatter – efter vi to gamle er gået i hi – sidder som syvende generation, og de har sørget for næste generation af begge køn.

Gårdmand Peter Asmussen i Tørsbøl fik i 1722 en søn, der i dåben fik sin fars navn, Peter. Han var min tip-tip-oldefar. På det tidspunkt var navneskikken sådan, at en søn fik faderens fornavn som efternavn, så min tip-tip-oldefar kom til at hedde Peter Peters søn, og det blev til Peter Petersen.

Peter Petersen købte en gård i Kværsløkke. Dengang lå gårdene i en lang række fra præstegården langs med vejen mod Snuruom. Men omkring 1780 købte bønderne i Kværsløkke deres fæstegårde af herremanden på Ladegård, da han på grund af »– sit udsvævende og lastefulde liv var gerådet i dyb gæld.« Bønderne, der hidtil havde haft fælles drift, blev nu enige om at dele jorden, så enhver kunne arbejde uafhængig af naboen. Da denne deling medførte, at nogle fik deres jord langt fra gården, valgte de at flytte gården fra byen, så den kom til at ligge i deres egen mark.

Peter Petersen var der flere der hed, så han fik hurtigt tilnavnet Quarsing, fordi han var fra byen Quars, nu Kværsløkke. Peter Petersen

Quarsing byggede sin gård i det område, vi i dag kalder Kværsløkke. Tre generationer Peter Petersen Quarsing fulgte nu efter hinanden. Den sidste Peter Petersen Quarsing var gift med Anne Margrethe, men til deres sorg havde de ingen børn, men da de gerne ville, at gården skulle blive i slægten, begyndte de at se sig om efter en arving.

Det var nu så heldigt, at Anne Margrethes broder, Lorens Petersen, »Overballe«, det er den gård, der i dag kaldes »Avntoft«, havde tre drenge, Peter, Lorens og Nis. Forsigtigt begyndte Anne Margrethe og Peter Petersen Quarsing at luften tanken om at adoptere nevøen Peter. Det gik forældrene med til, og også et forslag, som det faldt dem sværere at sige ja til. Det gik nemlig ud på, at lille Peter straks skulle flytte til Kværsløkke, til gengæld lovede adoptivforældrene, at lille Peter, når han var gammel nok til at drive gården, skulle få gården kvit og frit og endda med penge til. Dette gode tilbud turde Peters forældre ikke afvise, så lille Peter flyttede straks ud til adoptivforældrene, hvor han trivedes vel og var dem til stor glæde.

Da han kom et godt stykke op i tyverne, begyndte han at se sig om efter en kone, og i naboens datter, Cecilie Christine Clausen fra Tvingholm, fandt han den pige, han blev gift med, men de måtte vente nogle år, da pigen var 9 år yngre end Peter, men i 1866 stod brylluppet, og samtidig blev adoptionsløftet indfriet. De to unge fik gården kvit og frit. De to blev senere min mormor og morfar.

Min fars slægt. I lige linie kan jeg følge min fars slægt tilbage til 1687. Min far fødtes 1874 på den gård i Tørsbøl, som Jørgen Thomsen ejer i dag.

Da far var tre år gammel, besluttede farfar at bygge en ny lade. Flensborg var handelsbyen, når man skulle have tømmer og andre større ting, som landhøkeren ikke havde på lager. Farfar kørte derfor til Flensborg. Den pågældende dag var det stærkt stormvejr fra øst, og da farfar nåede til Flensborg, var havnepladsen og også tømmerpladsen oversvømmet. Da vandet steg hestene op på benene,

blev de sky og løb løbsk ud over havnekajen, og både farfar og hestene druknede. Farmor stod nu alene med fire små børn. Fem år senere døde farmor.

Efter begravelsen på Kværns kirkegård enedes den nærmere og fjernere familie om at fordele de fire forældreløse børn imellem sig. Det var på den tid noget helt selvfølgeligt, at man i en sådan situation trådte hjælpende til, et tegn på det sammenhold, der var i familien og i sognet, og det vidner også om hjerterum, mod og vilje til at gøre noget for børnene, der nu ikke længere havde hverken far eller mor.

Myndighederne indsatte som formyndere og værger to ældre fætre, der imidlertid på det skammeligste misbrugte deres mandat, idet de solgte gården, besætningen og alt indboet. Pengene, dette salg indbragte, stak de i egne lommer og rejste til Amerika. Man står uforstående overfor, at det kunne lade sig gøre. Man har intet hørt fra dem siden, måske er de døde af samvittighedsnag.

Den ældste af de fire børn var 10 år. Han kom i huset hos en slægtning i Kværns, og efter konfirmationen kom han i lære på Kværns mølle. Senere giftede han sig med degnens datter i Adsbøl og købte Johanismühle i Flensborg. Den næste, også en dreng, kom til en slægtning i Almstrup, og kommet til skels år blev han gift med en datter i huset, der i øvrigt var hans kusine. Den yngste var en pige. Hun kom til en gård i Bjolderup, hvor hun som 18-årig døde af tuberkulose.

Min far kom til familien Damm, Langelo. Her fik han et godt og trygt hjem, blev opdraget med respekt for penge og arbejde. Efter at have overstået sin tre-årige militærtjeneste vendte han hjem til Langelo. På Langelo var der tre sønner, alle yngre end min far. En af dem, Peter Damm, Lysabild, har fortalt mig, at hans far brugte min far som et godt eksempel overfor sønnerne.

28 år gammel blev min far gift med nabodatteren og overtog samtidig hendes hjem, gården i Kværsløkke, der senere skulle blive mit hjem. Gården var og er på ca. 50 ha. Besætningen var på 20 køer, samme antal ungkreaturer, 20 fedesvin, et par søer og 6 heste.

Familien Sahl i haven foran gårdens stuehus, sommeren 1914. Det er Hans Sahl, der står mellem faderen og moderen.

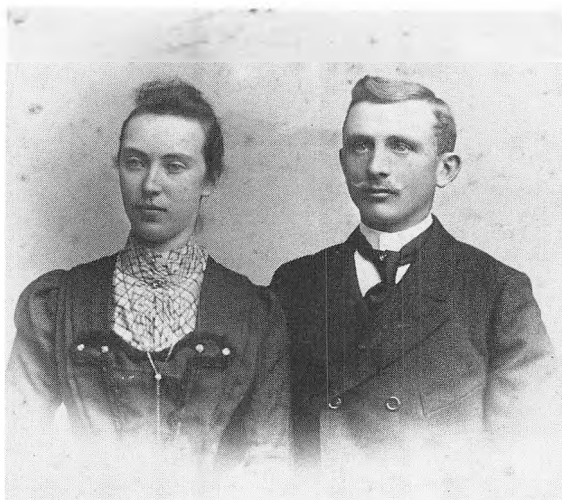

Høstdag på gården i Kværsløkke 1916.

Forfatterens ældre broder sidder på trespanDET, der trækker den nedenfor omtalte selvbinder. Det er Peter Clausen fra Blåkrog, der sidder på selvbinderen. Han bliver senere omtalt. De to, der sætter kornet sammen, er russiske krigsfanger. Det er ikke den store høst, lidt langt mellem negene. Det er krigstidens mangel på kunstgødning, der har sat sit præg på høstudbyttet.

I 1913 blev der foretaget en del ombygninger på avlsbygningerne. Svinestalden blev udvidet og dermed fulgte et større svinehold. Da min far overtog gården, havde man som høstmaskine en aflægger, den blev allerede i 1904 udskiftet med en McCormich selvbinder, der fungerede upåklageligt i de næste 43 år.

Da min far overtog gården, var folkeholdet en pige, der hjalp til inde, to karle, der tog sig af markarbejdet, og en ugift fodermester. Han var i mine første drengeår en såkaldt »svejtser«, en sydtysker. Hans arbejdstøj var en rødstrøbet skjorte på hvid bund. Hovedbeklædningen var en lille stramtsiddende læderhue. Når han malkede, sad han på en etbenet malkestol, som var fastspændt med en læderrem om lænden. I denne rem hang også et kohorn fyldt med fedt,

Fra familiealbummet har jeg dette billede af mine forældre kort tid efter deres bryllup i 1902.

dette fedt brugte han til at smøre på køernes patter. Han var meget dygtig, men ganske forfærdelig hidsig.

Jeg var den næst yngste i børneflokket og var lidt svagelig i begyndelsen, fik ofte kramper, og efter lægens ordre måtte jeg ikke udsættes for modgang og måtte ikke græde. Det fandt jeg hurtigt ud af, så så snart jeg ikke fik min vilje, sagde jeg blot: »Så græder jeg.« Min første barndomstid var en stabil tid, hvert år var der overskud og midler til at investere i nyt både ude og inde. Denne økonomisk rolige tid fortsatte til krigens udbrud i 1914. De første mørke oplevelser fra min ellers problemfrie barndom var min forældres alvorlige samtaler om den krig, det i sommeren 1914 trak op til. Jeg kunne se på deres ansigter, at noget forfærdeligt forestod.

I august 1914 mobiliserede Tyskland. Min far havde hørt, at bekendtgørelse om mobilisering var slået op på sprøjtehuset, og han cyklede derhen. Da han kom hjem, sad jeg og legede i sandkassen i gården, glad løb jeg min far i møde, men jeg blev nærmest bestyrtet, da jeg så hans ansigt. Der var noget galt – og det var der. Far skulle med i krigen.

Far var kort tid forinden fyldt 40 år, og han mente derfor, at han slap for indkaldelse, men det viste sig, at man indkaldte folk op til det 45. år. Den 2. august skulle far stille i Åbenrå indkaldt til Landstormen, hvortil de ældste årgange var overført. Disse tropper fik i første omgang bevogtningsopgaver. Fars deling skulle overvåge indsejlingen til Åbenrå Fjord fra Varnæshoved og alarmere, hvis engelske krigsskibe viste sig. De så nu ingen. Fars første opgave var at slibe sabler. Det foregik på en almindelig stor sandstens slibesten. Den blev håndtrukket af en husmand fra Ladegård, som far kendte godt. Far hævdede, at han ikke sleb sablerne ret skarpe.

Vore to unge karle blev også indkaldt på samme tid. Den ene faldt kort efter, og to brødre til ham faldt også. Vi kan se deres navne på mindestenen for de faldne på Kværs kirkegård. Heldigvis for mor var vor gifte fodermester for gammel til at blive indkaldt, og han og hans familie var under krigen mor til stor hjælp.

Far blev kun kort tid i Åbenrå, så blev han forflyttet og gjorde tjeneste bag fronten som fangevogter. Efterhånden som krigen gik, og Tyskland blev mere og mere udmarvet, blev kosten tilsvarende dårligere for krigsfangerne. De sidste år bestod den mest af Dürr-Gemüse, hvor hovedbestanddelen var tørrede kålroer. De elendige forhold i fangelejrene, hvor far var vagtmand, kom også til at berøre ham. Både kosten og de sanitære forhold var med til at nedbryde hans ellers gode helbred. Han måtte melde sig syg, og lægen havde mistanke om, at far havde tuberkulose. Han blev indlagt på lazaretet i Waldstrasse i Flensborg i august 1918. Mor kunne besøge ham der, men i oktober blev han overført til et sanatorium i Pløn, men da det var så langt fra hjemmet, ansøgte han om at blive overført til Åbenrå, og det blev han 5. november.

11. november 1918 kom våbenstilstanden, og kort efter kom far hjem, ret medtaget af sin sygdom, men meget glad for atter at være hjemme, og vi glædede os med ham. Nu var det slut med krigen, en genforening lå forude, man kunne atter se med fortrøstning på fremtiden, og dette medvirkede til, at far snart blev rask.

Til erstatning for far og de to unge karles arbejdskraft fik mor

tildelt to russiske krigsfanger. En ca. 45-årig bonde, Wassili, og en meget yngre mand, Akim, af hvis hudfarve, hovedfacon og de lidt skråtstillede øjne, man kunne skønne, at hans hjemegn måtte være langt mod øst i Sibirien eller Mongoliet. De var begge to meget venlige og omgængelige. De var hos os i to år, men pludselig en nat forsvandt de sammen med flere fanger fra nabogårdene. Lang tid efter fik vi brev fra Sverige, skrevet på meget gebrokkent tysk, at de var flygtet på grund af en stærk hjemlængsel.

Ret hurtigt kom der fra en lejr et par andre fanger, men forinden havde vi fået en 16-årig ung mand, Peter Clausen fra Blåkrog. Da han fyldte 18 år, blev han indkaldt. Mor havde ellers ansøgt om at måtte få lov til at beholde ham noget længere. Han var meget dygtig, og talte ubesværet med de russiske krigsfanger. Men han ville ikke stå tilbage for alle sine kammerater, og nægtede at søge sig fri. Kort efter hørte vi, at en granat havde revet begge hans ben af, og han var forblødt. Fangerne, vi fik fra lejrene, var meget afmagrede, men de kom ret hurtigt til kræfter ved hjælp af den sunde bondekost.

Det var forbudt, at fangerne spiste sammen med os. Jeg husker den første gang, de skulle spise. Mor havde sat to brune potter, der hver kunne rumme ca. 6 liter. I den ene var sødmælk, i den anden kærnemælk, og da mor ikke kunne gøre sig forståelig over for dem, regnede hun med, når hun så, hvilken slags mælk, de havde drukket mest af, at det var det, de bedst kunne lide. Men begge potter var tømt, og så var mor lige klog. En anden gang havde mor bagt rugbrød i den store, gamle ovn, der blev fyret med kvas. Da hun skulle til Åbenrå, sagde hun til vor unge pige, at hun ikke måtte give dem for meget af det friskbagte brød, men det må have smagt dem godt, for pigen fortalte, at den ene havde spist 12 skiver. Det var for meget. Om natten blev han heftig syg, og straks om morgenen blev dr. Reuter i Gråsten hentet. Han beordrede ham øjeblikkelig på sygehuset i Åbenrå, hvor han døde tre dage senere. Udsultet, som han var, havde hans mave ikke kunnet tåle de 12 skiver frisk rugbrød.

I krigens sidste år blev der tvangsudskrevet kvæg på alle gårde. En kommission kørte rundt og udtog de dyr, som var bedst egnede.

Til alt held kom der besked i forvejen, så vor gamle fodermester skjulte de bedste dyr ude i laden.

Efter at der var flygtet fanger, blev det bestemt, at deres soverums vinduer skulle forsynes med jerntremmer, men alligevel lykkedes det nogle at flygte. Så blev det beordret, at fangerne skulle være samlede på et sted om natten, og dette fællesrum for flere gårdes fanger blev så yderligere sikret.

Fangerne måtte ikke gå alene til deres nattelogi om aftenen. Det skulle ske med en voksen, mandlig ledsager. Der var bare ikke voksne mænd til at gøre dette, i hvert fald ikke mobile mænd, og så, ja så kom vi børn ind i billedet som fangevogtere. Vi var tre børn hjemme, 14, 11 og 7 år gamle. På skift gik vi så over markerne med fangerne til deres sovested. Jeg har tit redet på skuldrene eller ryggen af en af disse russere.

Særlig effektive som fangevogtere var vi ikke, men der skete ikke noget. Børn og fanger var gensidigt glade for hinanden. Mange af fangerne havde selv børn i samme alder hjemme i Rusland. En nabosøn var blevet kaldt hjem fra fronten for at bestride hvervet som militær opsynsmand, hvis der skulle opstå problemer med fangerne på gårdene, men navnlig skulle han forhindre, at fangerne flygtede. Et sådant hverv var mest forbeholdt mænd over 40 år. Nabosønnen var imidlertid kun i tyverne, og når han fik dette lette job, skyldtes det, at han kunne levere en røget skinke eller to på rette sted. Bestikkelse er ikke noget nyt.

Min skoletid. Som seksårig kom jeg i skole i Kværns. Det var en skole med to klasser, men modsat i dag var 1. klasse for de store, mens 2. klasse var for de første fire årgange. Skolens unge lærer Clausen var indkaldt til krigstjeneste, og der kom ingen i hans sted. Lærer Clausen faldt ganske kort efter krigens udbrud. Jeg husker, han blev mindet i skolen, og i vor klasse var ophængt en mindetavle.

Mindetavlen over lærer Ernst Clausen, Kværs.

Tavlen var af træ, og der var tegning af figurer og tekst, hvor man så kunne slå forskelligt farvede stifter ind i tavlen. Stifterne kostede nogle få pfennig.

Beløbet, der indkom ved salget af stifterne, gik til børn, hvis fædre var faldet i krigen.

Førstelæreren, C.J. Reinholdt, skulle nu klare undervisningen alene, og han var tillige degn og organist, og ved begravelser var han også kirkesanger. Enkelte gange blev han tilkaldt til Tørsbøl skole. Her havde man en lærerinde, der kunne have vanskeligheder med at styre de store drenge.

Man må beundre, at lærer Reinholdt i årene 1914–20 kunne klare undervisningen i to klasser med næsten 100 børn, omtrent det samme antal som nu, men de er fordelt i syv klasser med otte lærere. Det kan naturligvis ikke sammenlignes med den undervisning, der gives børnene i dag.

Som følge af krigen har jeg i min hele skoletid fra 1915–24 kun haft en lærer, lærer Reinholdt. Han var født i Moltrup ved Haderslev og var tysk uddannet, og det havde sine vanskeligheder, da han efter genforeningen gik over i dansk skoletjeneste. I faget regning var der ingen problemer, men selv om han havde været på flere kurser, så var danskundervisningen mildt sagt meget mangelfuld. Da jeg kom på højskole, anede jeg ikke, hvad grundled og omsagnsled var for noget. Tegnsætning foregik hos Reinholdt efter gehør. Undervisningen var for de store børn fra 8–12, og for de små fra 13–16. Andenlærerstillingen blev først besat efter genforeningen.

I krigens sidste år var vi børn meget »flittige« i skoletiden til at samle hindbær til marmelade, melbær, de røde bær af tjørn, til kaffe, og brændenælder til fremstilling af tøj. Den tomme lærerlejlighed og skolens loft over skolestuen blev anvendt som lager for det, vi indsamlede. Brændenælderne skulle efter tørring ribbes for bladene. Bøgeløv blev også samlet, når bladene var tørrede, kunne de bruges til foder for militærets heste. At lærer Reinholdt gik så energisk ind for, at vi fik samlet så meget til et krigstræt og forarmet land, kan jeg kun forklare med, at når lærer Reinholdt fik pålagt en opgave, så gennemførte han den til punkt og prikke.

Krigens afslutning. Efter våbenstilstanden havde H. P. Hanssen forhandlinger med den tyske regering, der gav tilsagn om, at det nord-slesvigske spørgsmål skulle løses ved en fri folkeafstemning efter de

principper, præsident Wilson havde givet udkast til. Den 17. november var der indkaldt til møde på Folkehjem i Åbenrå, hvor H. P. Hanssen fra Folkehjems balkon kunne meddele dette til den tusindtallige skare, og han sluttede sin store, bevægende tale med et citat fra Bjørnsons »Ja, vi elsker dette landet«.

Alt, hvad fædrene har kæmpet,
mødrene har grædt,
har den Herre stille læmpet,
så vi vandt vor ret.

På grund af min fars sygdom var mine forældre ikke med til dette møde, men det optog dem, som alle andre, meget, hvad der nu skulle ske. Afstemningsområdet blev delt i to zoner. Første zone gik stort set, hvor landegrænsen går idag. Anden zone var Flensborg og et område af Sydslesvig.

Jeg erindrer ikke noget om, at der blev afholdt møder i Kværs, men mand og mand imellem, og når man var sammen om aftenen med naboerne, gik bølgerne højt. Der blev et stærkt skel mellem Åbenråfolk – de, der kun ville have første zone, og Flensborgfolk – de, der ville have mere af Sydslesvig med.

I mit hjem holdt vi Flensborg Avis, og den agiterede stærkt for at anden zone skulle til Danmark, men mine forældre var Åbenråfolk. Mor ville absolut ikke have Flensborg med. Far var lidt betænkelig ved at miste Flensborg som handelsby, men var lige så betænkelig ved de besværligheder, der kunne opstå, så han sluttede gerne med at sige: »Vi må nok hellere undgå at få Flensborg med.«

I Kværs sogn var der ikke mange Flensborgfolk. Afstemningen den 10. februar gav 75 % for Danmark og 25 % for Tyskland. Den 14. marts ved afstemningen i anden zone var resultatet det modsatte. Det blev således sindelagsgrænsen, der blev Danmarks grænse. Afstemningsresultatet i Kværs sogn var 288 danske stemmer og 39 tyske, men halvdelen af jorden i sognet var på tyske hænder.

Genforeningen. Om højdepunktet i genforeningssommeren var Christian X's ridt over grænsen, eller om det var det øjeblik, kongen modtog Dannebrog i Dybbøl skanser, kan historikerne strides om. Jeg oplevede festen på Dybbøl, og den vil jeg aldrig glemme. Vejret var strålende. Solskin fra morgenstunden. Mine forældre var dagen i forvejen taget til Åbenrå for der at være med til modtagelsen af kongefamilien. Og der var vi børn ikke med, men næste morgen tidlig startede min ældre broder og jeg for at cykle til Dybbøl.

Vore cykler havde det ikke allerbedst efter krigsårene, så vi nåede kun til Pugholm før den første punkterede, og da vi nåede Snurum, sprang kæden på min cykel. Så opgav vi, lod cyklerne ligge i grøften og tog turen til fods, for med til festen på Dybbøl ville vi. Vi prøvede flere gange at få kørelejlighed, men alle vogne var fyldte, så der var ikke plads til flere, men alle vinkede glade og venligt til os.

Da vi endelig nåede Dybbøl, så vi et hav af mennesker, men mærkværdigvis lykkedes det os at komme helt hen til tribunen, hvor kongefamilien og honoratiorene havde plads. Vi stod ved trappeopgangen til tribunen. Den første sang var helt naturligt: »Du skønne land –«.

Jeg vil altid huske kongens bevægelse, da de fire unge, hvidklædte sønderjyske piger kom gående med Dannebrog udfoldet. Kongen gik dem i møde – der var dødsstilhed. Så kyssede kongen flaget, mens tårerne løb ham ned af kinderne. Efter stilheden kom jubelen – ægte og spontan. Det er ikke hver generation forundt at opleve et sådant øjeblik. En lykkelig forsamling gav udtryk for sin store glæde og for sit tilhørsforhold til konge og land.

Hverdag. Den første tid efter genforeningen levede befolkningen i en sand glædesrus. Men det land Danmark overtog, var et land udmarvet af krigen. Landbruget var blevet passet af krigsfanger, gamle mennesker og børn, den opsparede kapital af tyske mark blev værdiløs ved inflationen, huse, gårde og veje dårligt vedligeholdte. Jorden udpint, men værst af alt, 6.000 unge var blevet ude på Europas slagmarker.

Men livet skal jo gå videre, og i begyndelsen modtog man alt og alle, der kom fra Danmark, som noget godt. Desværre var der mange, der misbrugte den tillid, der vistest alt og alle fra Danmark. Landsdelen blev oversvømmet af smarte agenter, så gennem erfaringer fik man lært, at det ikke er alt, der glimrer, der er guld, og at ikke alle, der kom fra gamle Danmark, var Vorherres gode børn.

Efter genforeningen sad far i to perioder i sognerådet. Han var næstformand, og da formanden også var formand i sognerådsforeningen og derfor tit i København i flere dage, så måtte far træde til og fungere som formand. Socialvæsenet kan slet ikke sammenlignes med i dag. Man havde en såkaldt hjælpekasse, der kunne benyttes, når nogen var i akut nød. Nu var formanden kendt for at være ret striks og noget afvisende, så en del benyttede lejligheden til at bede om hjælp, når far fungerede som formand.

Sognerådskontoret var meget særpræget. Det var møbleret med et meget langt og meget bredt bord, to stole og en grøn sofa. På bordet lå alle slags papirer frit fremme. Bøger slået op, og for uindviede var det én stor forvirring, men formanden vidste, hvor sagerne lå. For ham var der ingen vaklen. En gang kom han dog i knibe. En ung pige »var kommet galt afsted« og havde fået et barn. Kort tid efter mødte hun op på kontoret og ville have penge, og da formanden ikke straks var parat til at punge ud, skældte hun ud, så han blev helt betuttet og et øjeblik forlod kontoret for at finde et cirkulære. Da han lidt efter kom tilbage, var pigen forsvundet, men til sin rædsel så han, at hun havde efterladt det lille barn i sofaen midt i alle papirerne. En sådan situation havde han ikke oplevet før, og han ringede noget beklemmt til far og spurgte: Hvad skal jeg dog gøre med barnet? Det skriger, og Metta (hans kone) er »seen«, hvilket betyder, at hun ikke har mælk. Hvad sognerådsformanden videre foretog sig, husker jeg ikke.

Krisetider. Med genforeningen kom også krisen, men det var bestemt ikke Danmarks skyld. Så vidt jeg husker, var der afsat 65 millioner til valutaregulering, et efter den tid meget stort beløb. Det

skulle bruges til at afbøde virkningen af det tab af den opsparede kapital, der fremkom ved markens nedskrivning til nul. Men selv denne hjælp kunne ikke forhindre, at store kapitaler gik tabt, penge, der var hårdt brug for, for at få jord, bygninger, besætninger og varelagre både i by og på land bragt på fode.

Landbefolkningen stod på grund af markinflationen kun svagt rustet, da landbrugskrisen for alvor satte ind. Mine forældre, som havde haft et betydeligt beløb i Union Bank i Flensborg, hørte ikke til dem, der græd over spildt mælk, men jeg har hørt dem tale om, at det ville have været rart, om de havde haft beløbet i Union Bank.

Kværs var ikke et af de sogne, hvor krisen hærgede mest, måske fordi man var vant til nøjsomhed, og altid havde sat tæring efter næring, men mange sad hårdt i det, og en del familiekautationer gik tabt, men jeg mener ikke, at der i sognet var nogle tvangsauktioner.

Denne fortælling om min slægt i medgang og modgang og spredte erindringer fra en periode af mit eget liv, vil jeg slutte med en tak til de, der gik forud, hvad de har givet mig, og fordi de stemte os hjem til Danmark i 1920.

Hans Sahl

**Overvagtmaster Kristen Madsen, der er forfatter til den efterfølgende beretning, er født 25. november 1897.
1. maj 1920 kom han til Gråsten, hvor han siden har haft sin tilværelse.**

Som jeg oplevede den 9. april 1940 i Gråsten

Besættelsen af Danmark den 9. april 1940 kom som et chok for befolkningen. Man havde i nogen grad lullet sig ind i en tro på, at som i første verdenskrig, kunne Danmark også nu »hygge sig i smug –«, men i begyndelsen af april måned dukkede alarmerende rygter op.

Om besættelsen af Danmark, som den oplevedes i Gråsten, har overvagtimester Madsen i april–maj nedskrevet sine indtryk. Beretningen er klart delt i det Kristen Madsen selvoplevede, og det han i de første dage fik fortalt, og som han gengiver »uden på mindste måde at stå inde for rigtigheden af«. For den læser, der husker april 1940, bringer det erindring om de dramatiske og utallige rygter, der gik fra mund til mund. Dagspresse og radio var fra første dag under cencur, og oplysninger fra disse kilder blev der ikke fæstet stor lid til. Beretningens værdi er, at den gengives, som den blev nedskrevet for næsten 45 år siden om de første dage efter besættelsen.

P. A.

8. april 1940.

Kl. 13 fik jeg ordre til uopholdeligt at møde på Grænsegendarmetriets kontor, idet der forelå meddelelse om, at der var store troppe-samlinger umiddelbart syd for grænsen, og alt tydede på, at en grænseoverskridelse var meget nært forestående. Jeg var på kontoret kl. 13.10, og det blev sagt os, at såvel kontorerne som korpsets depot skulle rømmes med det samme og alt pakkes på lastvogne, hvorefter vi hurtigst muligt skulle afgå til Haderslev.

Vi gik straks i gang med ordren, og da regnskabsføreren ikke var varskoet, fik jeg besked på at cykle til hans bopæl og give ham ordre til at møde med det samme. Da regnskabsføreren og jeg kort tid efter mødte, var der stor travlhed med udbringning af alle korpsets sager til de to udenfor holdende lastvogne. Midt i alvoren tildrog der sig noget, som senere huskes tydeligt, fordi det gav anledning til, at vi fik os en lille morsom oplevelse med regnskabsføreren. Allerede en tid i forvejen var der lagt visse ting til rette i påkommende tilfælde, blandt andet var det bestemt, at regnskabsføreren skulle ikklædes kaptajnsuniform, hvis vi skulle komme ud for krigshandlinger.

Da nu regnskabsføreren ankom, lå der inde på kontoret en sådan uniform med diverse tilbehør samt våben. Straks vor gæve og afholdte regnskabsfører så, hvad der var tiltænkt ham, gik krudtet af ham. Han udtalte, at han ikke på vilkår ville være kaptajn og slet ikke bære våben. Hele herligheden blev så læsset på vognen udenfor, og regnskabsføreren fik lov at forblive civil, selv om Danmark skulle i krig.

Det varede ikke længe, før alt var pakket færdig, og vi fik besked på, at vi måtte tage hjem og tage afsked med familien, inden turen gik til Haderslev. Regnskabsføreren havde overvundet choket om udnævnelsen til kaptajnsværdigheden, og han bad mig, forinden jeg tog hjem, om at cykle ud på Fiskerisvej, og der få forskelligt med tilbage, blandt andet cigarer, nattøj og noget at leve af. I løbet af en halv time var jeg igen på kontoret medbringende min egen udrustning og våben, samt til regnskabsføreren cigarer og nattøj, dog havde jeg ikke været så heldig med indpakningen, idet et par pyjamas

flagrede ud af pakken, da jeg ankom til kontoret, men regnskabsføreren så stort på det under de gældende forhold. Hovedsagen var, at de gode cigarer var med. Under al denne travlhed havde jeg for mit eget vedkommende glemt noget meget vigtigt, at få forplejning med til 48 timer, som ordren lød på.

Vognene var nu læssede, og vi gik udenfor kontoret og ventede i stor spænding på, hvad der nu ville ske. Vi ventede på besked fra departementet, og kort efter indløb ordren, at vi ikke skulle afgå til Haderslev, men forholde os afventende indtil videre. Mens vi gik frem og tilbage uden for kontoret, sad oberst Paludan-Müller alene på kontoret, og jeg tror, at vi alle tænkte det samme, at det var den største ulykke, der kunne ramme ham, at han var tvunget til at tage en afventende holdning i Danmarks skæbnetime.

Efter nogle timers forløb blev vi enige om, at vi ville dele tiden til næste morgen ud i vagter, henholdsvis på kommando- og regnskabskontor. Vagten blev delt således: Vagtmester K. M. Jensen og kontorassistent Hasborg fik første vagt fra 19.30 til 23.30. Vagtmester J. A. Lauritsen og overgendarm H. P. Jørgensen fra 23.30 til 3.30 og vagtmester I. R. Christensen og jeg tiden fra 3.30 til 7.30.

Den 9. april kl. 3.30 mødte Christensen og jeg så og overtog vagten. Jeg fyrede op i kakkellovnen og tog noget arbejde frem for at bruge tiden til noget nyttigt.

Kl. 4.02 ringede telefonen, og vi modtog nu melding fra 7. afsnit, at Kruså toldsted var omringet og taget af tyskerne, der i dette øjeblik var gået over grænsen. Med ganske korte mellemrum kom den ene melding efter den anden om overgang langs grænsen, og nu gjaldt det at få chefen alarmeret, og den sørgelige melding blev afgivet. Blandt de meldinger, der kom igennem, var den fra Kruså den vigtigste, men for hver gang vi fik en ny melding, forstod vi, hvor skæbnesvanger fremtiden ville forme sig for vort land og folk.

Straks efter chefen var underrettet, ringede vagtmester Christensen til garnisonskommandanten i Sønderborg, og da forbindelsen var etableret, lød det i den anden ende: »Nå, er der noget nyt fra grænsen?«

Hertil svarede Christensen: »Ja, det kan oberstløjtnanten tro, tyskerne er i dette øjeblik gået over grænsen.« Videre drøftelse var selvsagt overflødig, og jeg vil antage, at garnisonen i Sønderborg blev lysvågen ved denne meddelelse.

Nogle minutter efter de alarmerende meldinger var tilgået Grænsegendarmeriet, skyndte jeg mig afsted på cykel for at alarmere de forskellige, idet bestemmelsen gik ud på, at vi nu snarest skulle afgå til Haderslev. Jeg kaldte først på vagtmester Lauritsen i Ringgade og cyklede så til Fiskerisvej for at vække regnskabsfører Johansen. Da jeg havde kaldt på ham og var på vej fra huset ud til min cykel ved havelågen, forekom det mig, at der var noget ude over Flensborg Fjord, det lød som en fjern susen, som et uvejr trak op. Jeg kunne ikke i øjeblikket fatte, hvad det var, da himlen var klar og skyfri.

Et par minutter efter kom forklaringen, idet tyske flyvemaskiner viste sig på vej ind over Danmark. Jeg fortsatte nu ind mod byen, men ud for slagteriet stod jeg af cyklen og gik i dækning et øjeblik, og jeg talte 57 maskiner. Tankerne stormede ind i mit sind, og jeg spurgte mig selv: »Hvad vil der nu ske, vil disse maskiner bringe død og ødelæggelse over vor lille fredelige by?« Jeg blev hurtig klar over, at det var ikke meningen, for et øjeblik efter drønedet det første hold maskiner ganske lavt hen over mig og ind over den sovende by, og der faldt ingen bomber, og snart kom formation efter formation på vej mod nord – et øjeblik, jeg aldrig vil kunne glemme.

Jeg skyndte mig nu videre, men opgav min plan om at tage hjem og berolige min familie, da jeg ville hen til kontoret så hurtigt som muligt. Overalt på min vej gennem byen var vinduerne lukket op, og forskrækkede mennesker så op mod de underlige ulykkesfugle, der pludselig fyldte luften. Man råbte mig an og ville have en forklaring, hvad jeg imidlertid anså for nyttesløs, idet det syn, der frembød sig, i sig selv var forklaring nok.

Da jeg var kommet et stykke ind i byen, så jeg vagtmester Lauritsen løbe foran mig, og jeg overlod ham min cykel, at han hurtigt kunne nå kontoret. Da jeg nåede kontoret, var både vagtmester

Jensen og kontorassistent Hasberg mødt, og chefen var på kontoret. Vi gik nu alle i gang med at finde fortrolige papirer frem, og vi brændte dem, hvilket tog det meste af en times tid. I mellemtiden var der kommet ordre til at opgive turen til Haderslev og blot forblive, hvor vi var. Regnskabsføreren og overgendarm Jørgensen var også ankommet og deltog i tilintetgørelsen af papirer og kort, i det hele taget blev alt brændt, som skønnedes at kunne have tyskernes interesse.

Efter vi var færdige med vort tilintetgørelsesværk, gik vi i stadig spænding og afventede, hvad der videre ville ske. Vi gisnede på alt muligt, lige fra aktiv deltagelse til det forsmædelige at blive overmandet af en hoben tyskere og måske blive ført bort til en eller anden lejr. Det forlød, at de tyske tropper allerede stod i Rinkenæs og var på vej mod Gråsten med Sønderborg som mål.

Dette viste sig imidlertid ikke at være tilfældet, i hvert fald kom der ingen større styrker gennem Gråsten, kun enkelte automobiler med tyske officerer.

Mens vi gik og ventede, begyndte skydning bag ved Gråsten skove i retning mod Kværs og Søgård, og til tider var den ret livlig, og de danske rekylgeværer var let kendelige på lyden.

Det var en underlig stund, og personligt vil jeg mene, at vi burde være rykket til undsætning. Vi havde jo adskillige rekylgeværer, og disse kunne have været anvendt med god virkning på tværs af den tyske fremrykning, men for os var der kun et at gøre, nemlig at afvente ordre, men der kom ingen, og vi gik ganske uvirksomme i Gråsten, medens der blev kæmpet lige uden for vor egen dør.

Det var underligt at gå og høre på skydningen, og mange tanker gik gennem vore sind. Der skulle ikke være kommet mange opfordringer, før vi var villige til at rykke ud. Vi var enige om, at når de tyske tropper måske om lidt kom til Gråsten, så ville vi blive tvunget til at aflevere vore våben, og derefter ført bort som fanger. Det gik dog ikke således, og vore våben fik vi lov at beholde og vor personlige frihed ligeledes, hvilket var til uendelig stor glæde for vore familier. Kl. 8 fik vi tilladelse til at gå hjem med ordre til at møde igen kl.

9.30. På vejen til mit hjem mødte jeg flere tyske biler med officerer, og jeg undrede mig over, at jeg ikke blev standset og afkrævet mine våben, men det skete ikke.

Familien var meget glad for, at jeg ikke var kommet til Haderslev. Mens jeg spiste morgenmad, hørte vi radio, og vi hørte, hvad der foregik andre steder i Danmark. Det gjorde et stærkt indtryk på os, hvad vi hørte, men det gjorde også et stærkt indtryk at se og høre flere af vore naboer, som vi vel vidste var tysksindede, nu klart og tydeligt viste det. De råbte op om, at de nu skulle ned i byen for at tage imod befrierne, og der skulle købes blomster. Vi stakkels danskere kunne ikke gøre noget klogere end at bøje os for overmagten og slå følge med dem.

Jeg mødte som befålet igen kl. 9.30 på kontoret, hvor vi gik i gang med at bringe vore sager på plads i kontorerne, og beholdningerne blev atter lagt ind i depotet, og i løbet af dagen fik vi det hele i orden som før.

Det vakte stor sorg hos os, da vi modtog meddelelse om, at en af vore gendarmere var faldet, senere viste det sig, at det var tre mand, der satte livet til i denne morgenstund.

Da det, der skete, uvilkårligt satte vore sind i stærk bevægelse, og da der er mange forskellige beretninger om, hvad der skete, vil jeg nu – uden på mindste måde at turde stå inde for rigtigheden – gengive noget af det, der blev fortalt dels den 9. april og dels i de efterfølgende dage.

Kl. ca. 4 den 9. april ved Kruså. Overgendarmerne K. A. Sørensen og K. J. Marquardsen gik på post ved toldstedet, kaptajn Malting-Jacobsen samt begge hans ordonnanser var til stede. Kaptajnen var inde på toldkontoret for at telefonere til detachementet på Søgård. Pludselig hører Sørensen, at der på begge sider af vejen, der fører fra grænsen, bliver livlig trafik og ser samtidig, at mange tyske soldater under stærk råben rykker frem. Uden at agte på de mange tyske soldater løber Sørensen hurtigt ind til kaptajnen og varskor ham. Samtidig med, at Sørensen alarmerer kaptajnen, skyndte den ene af ordonnanserne, overgendarm Pedersen, sig at komme i dæk-

ning. I løbet af et øjeblik er han omkring det nærmeste hushjørne og derefter på hovedet i grøften. Følgende grøften når han frem til afsnitlederens telefon, og meddeler, hvad der er sket, dels til 6. grænsegendarmeriafsnit, Kollund, og dels til korpsets kommandokontor i Gråsten. Umiddelbart efter at disse meldinger var afgivet, kom tyskerne og klippede ledningerne over.

Overgendarm Sørensen fortæller videre om den tyske indmarch, at den begyndte lige efter toldstedet var taget, og at det foregik med et forrygende tempo, ca. 50 km i timen. Panservogne, store tanks, vogne med tømmer og alt muligt materiel, hestetransport i vogne, militærkøkkener, hvorfra dampen strømmede ud, og i hundredevis af motorcykelordonnanser ved siderne. Alt dette gik i en uafbrudt strøm ind over vor grænse og fortsatte mod nord. Det foregik uden standsning og skete i en mønsterværdig orden, man kunne se, at der var system i fremrykningen, alt var nøje afpasset efter hinanden. Denne indrykning varede fra kl. 5.30 til 11.30 og var uden ophold i samme tempo.

Fra anden side fortælles om træningen ved Søgård og på hovedvej 10. En tysk jagermaskine kom langs hovedvejen og fløj så lavt, at den kun var lidt over vejtræerne, og med sine automatiske våben beskød den de danske stillinger, hvor soldaterne lå på begge sider af vejen, men de undgik den byge af projektiler, der blev rettet mod dem fra maskinen. Men da salven var blevet afgivet, var der en af vore soldater, der med sit maskingevær gav flyveren det glatte lag, og maskinens forparti blev gennemhullet og bragt ude af stand til at flyve. Flyveren gav signal med tre lysbomber og foretog en vending og nødlandede med sin maskine inde på marken.

Mens de tyske tanks rykkede frem, blev der afgivet livlig ild fra dem mod den lille klynge danske forsvarere. En korporal Petersen, hvis sidekammerat var faldet, blev herover så ophidset, at han faren til trods forlod sin post og løb hen til den nærmeste maskingeværrede, fejede de derværende to soldater til side og gav sig til at skyde på den fremrykkende kolonne og nåede at skyde otte mand, inden han selv blev såret og overgav sig. Han blev ført til Flensborg og ind-

lagt på sygehuset. Tyskerne skal have udtalt, at korporalen var et rigtig mandfolk. Flere udtalelser af denne art er der i andre tilfælde fremkommet fra tyske soldater.

Ved Hokkerup kro lå en dansk sergent og menig, der betjente et maskingevær mod de fremrykkende tyske tanks. En af disse tanks blev gjort ukampdygtig, idet dens larvefodder blev sat ud af funktion, ligesom tænderør og benzintilførsel blev skudt itu. Det fortælles, at en snes tyskere blev dræbt ved denne træfning, inden de to danske soldater blev bragt til tavshed, da de efterfølgende tanks gjorde en omgående bevægelse og kom ind på marken bag de to skytter og beskød dem. De blev begge to sårede, sergenten meget hårdt. Han blev bragt ind i et nærliggende hus, og der blev draget omsorg for, at han fik lægebehandling, men der var intet at gøre. Den tapre soldat døde kort efter, at han havde udtalt, at han havde gjort, hvad han kunne, og han bad om, at dette måtte sendes som en sidste hilsen til hans hjem.

Et par unge mennesker fra Sønderborg har i dag den 9. april ved aftenstid været her i Gråsten for at få konstateret, om rygten talte sandt, at Gråsten var jævnet med jorden. De fik det grundløse rygte afkræftet. De to kunne tage tilbage til Sønderborg og fortælle, at Gråsten stadig er den fredelige og idylliske by, den altid har været.

Den 10. og 11. april kom der flere hundrede tyske fly over byen, og det drøftedes mand og mand imellem, hvad de egentlig flyver med. Det er en udbredt tro, at maskinerne foruden bombelast også har levnedsmidler og materiel med. Der fortælles, at de har 20 mand ombord, mens andre mener, de har helt op til 40 mand med, ja, at de endog medfører heste og bjergskyts. Den 11. april kom en maskine fra nord hen over Gråsten, dens ene vinge var skudt itu, og et maskingevær hang ned. Den gik meget lavt, og det forlyder, at den faldt i fjorden, og at vraget er drevet i land ved Egernsund.

Efter som dagene går, falder der mere ro i ens sind, men det virker uforståeligt og lammende på én. Der tales meget om, at flere af vore færger er gået tabt, idet de har været benyttet til troppetransporter og herunder beskydt med bomber. Det forlyder også, at »Ål-

borghus« er sunket med 3.000 soldater, og at der skulle drive mange lig i farvandet ved Frederikshavn.

I dagene 15. april til 7. maj er der sket en stadig nedgang i antallet af tyske maskiner, der flyver over Gråsten, nu kommer der dagligt kun ganske enkelte på vej mod nord.

Hjemmetyskerne er højt oppe. Vi andre venter på bedre tider, den dag kommer sikkert, da glansen går af alt dette, der i dag ser så mægtigt og omvæltende ud. Selv om det kan knibe at holde modet oppe, så skal vi nok holde ud, om også dette vil vare lige så længe som den forrige krig. Vi ved, at tyskerne bygger på urettens grund, og derfor taber de også denne krig.

Maj 1940.

Kristen Madsen

Rinkenæs gamle kirke, der var rammen om præstestriden.

En præstestrid i Rinckenæs

Sognepræsten i Rinckenæs i årene 1866–86 J. H. Høck var levende interesseret i sit sogn, dets beboere og sognets historie, og det har utvivlsomt været hans hensigt at udarbejde en sognebeskrivelse. Han havde udarbejdet stamtavler for de fleste slægter, der sad på gårdene, ligesom han også havde arbejdet med kirkens historie og skrevet om de præster, der havde virket i sognet efter reformationen.

Arbejdet om præsterne findes trykt i Hamburger Stiftskirchenboten 1893.

I den efterfølgende artikel fortæller vi på grundlag af pastor Høcks beretning om en konflikt mellem præst og menighed, noget, der altså ikke kun hører vor tid til.

I 1725 skulle Rinckenæs have en ny præst. Valget faldt på en præstesøn fra Løgumkloster, Frederik Christopher Bruhn, der var født 1692. Den 33-årige præst blev indsat i embedet af provst Reimarus den 2. september 1725. Om sine første år i Rinckenæs udtalte pastor Bruhn senere, at han passede sin gerning på en håndværksmæssig, men dog alligevel forsvarlig måde.

I 1728 skete der imidlertid en stor forandring med pastor Bruhn. Pietismen var på dette tidspunkt i vækst i Danmark. Utænkeligt er det vel heller ikke, at pastor Bruhn med sin tilknytning til Løgumkloster har kendt og truffet den jævnaldrende præstesøn, Ewald fra Øster-Højst, der hjemkommen fra studier i Tyskland, hørte til de første, der forkyndte pietismen.

I al fald blev pastor Bruhns forkyndelse fyldt med alvor og kraft. Han foreholdt menigheden dens døde vanekristendom, og han nævnte ved rette navn, hvad der gik i svang i sognet.

Navnlig i skriftestolen talte han alvorligt til menighedens medlemmer, og enkelte blev stillet i udsigt, at de ville blive afviste fra skrifte og nadverbordet, hvis de ikke ophørte med deres lastefulde liv, hvor han især pegede på deres drukkenskab og utugtige liv.

Menigheden kom i voldsomt oprør. Der blev taget parti for eller imod præsten. Nogle angrede og omvendte sig, mens andre i særdeleshed nogle bønder blev meget vrede over præstens drøje sandheder, og de gav tydeligt udtryk for deres utilfredshed med præsten. Det nyttede ikke, at præsten ved besøg og i sine prædikener forsikrede, at hans mål var at føre menighedens medlemmer til den sande tro og salighed.

De fromme og vakte i sognet begyndte at mødes til gudelige forsamlinger enten om aftenen eller søndag eftermiddag.

Pastor Bruhn har i en indberetning, da sagen mod ham tilspidseedes, skrevet om disse forsamlinger:

»De mødes bestandig og gennemgår søndagens prædiken eller læser et stykke af bibelen eller en anden opbyggelig bog. De fortæller hinanden om, hvorledes Guds ord virker på deres sjæle. De formaner hinanden til at modstå Djævelens angreb. De beder med hinanden for Guds kirke og for alle, der legemligt er nødlidende. De synger også gerne et par salmer inden de skilles og går hver til sit, aldrig senere end klokken 8.«

Disse forsamlinger og nogle udtalelser af præsten fra prædikestolen bragte modstanderne i harnisk, og de indkaldte til et møde på kroen.

Her oprettede man et »Vilkårsbrev«, i hvilket man med sin underskrift forpligtede sig til, een for alle og alle for een, at stå sammen i kampen mod præsten og ikke hvile, før præsten atter var som før, han blev omvendt, da alle i menigheden var tilfreds med ham. I modsat fald ville man ellers med alle tilladte midler gennemføre, at præsten blev forsat.

Man besluttede endvidere at give agt på enhver udfordrende udtalelse fra præsten, det være sig i kirken eller i private samtaler, så man kunne samle materiale til en eventuel anklage. Præsten hørte naturligvis om mødet på kroen, og han overvejede, om han var for streng, om han var gået for vidt i sine krav og i sin tro på, at han med strenghed bedst hjalp sin menighed. Og da en ældre bonde netop opsøgte ham i den hensigt at opnå et forlig, lovede præsten at gå med til forlig, hvis det var af en sådan karakter, at han kunne forsvare det over for sin samvittighed.

En deputation af præstens modstandere mødte op i præstegården og forelagde pastor Bruhn et forlig, der gik ud på, at menigheden ikke måtte udsættes for reformer. For fredens skyld underskrev præsten dette forlig den 13. juli 1730.

Der var således oprettet en slags våbenstilstand, og de næste fire år forløb, uden det kom til sammenstød mellem præst og menighed. Pastor Bruhn forsøgte redebon at komme sine modstandere i møde, men undlod ikke at formane til en frommere livsform. Menigheden stod splittet. Nogle gik ikke til alters, andre søgte til nabosognets kirke, hvor præstens forkyndelse passede dem bedre.

I 1732 skulle striden atter blusse op. En spillemand, der blev meget benyttet til at spille ved bryllupper, men i øvrigt berygtet på egen for sit udsvævende og ryggesløse liv, søgte pastor Bruhn i skriftestolen, men præsten afviste ham.

Spillemanden forsøgte nu i sin vrede at ophidse bønderne mod præsten, men de indså klogeligt, at i dette tilfælde ville man ikke kunne rejse sag mod præsten.

Atter forløb et par år, men så i 1735 brød striden ud i lys lue. I sin prædiken nytårsdag gik præsten hårdt i rette med menigheden, og

han meddelte, at i fremtiden ville han ikke se nogen til skrifte eller til altergang, hvis de ikke i forvejen havde meddelt ham det.

Det opfattedes som tyranni fra præstens side. Det ville befolkningen ikke finde sig i. Et husmandspar blev udset til at prøve, om præsten ville gøre alvor af sit forlangende. De mødte frem til altergang uden at have meldt sig, og pastor Bruhn afviste dem. Så mødte præstens mest afgjorte modstander op, en i Rinkenæs anset storbonde, Jørgen Kutsch, der tillige var ottemand. Sammen med sin hustru gik han til skrifte uden at have meddelt det til præsten.

Præsten foreholdt ægteparret deres forargelige levned, og han ønskede at drøfte det alvorligt med dem, da han ellers ville nægte dem nadveren.

Jørgen Kutsch, der var kendt som en hidsig og brutal mand, afslod hånligt præstens forlangende og med højlydte trusler om hævn, forlod ægteparret kirken.

Dagen efter erklærede pastor Bruhn, at han ikke længere kunne og ville holde det forlig, man havde påtvunget ham i 1730. Han kunne ikke forsvare at lade være med at fortælle folk om deres til himlen råbende synder, og han ville gøre det uden persons anseelse, da han havde den overbevisning, at det var hans pligt at advare menigheden fra at vandre på den brede vej, der førte til fortabelsen.

Krigen mellem præst og menighed var nu erklæret, og præstens fjender holdt sig ikke længere tilbage. Under Jørgen Kutschs ledelse satte man sig nu som formål at få præsten fjernet. Man samlede nu alle mulige klager mod præsten og tog det ikke så nøje med, om anklagerne var løgn eller sandhed. Man beskyldte således præsten for gement tyveri af en gammel tinkande, der havde været brugt ved nadverbordet.

Denne kande hævdede man, at præsten havde ladet omsmelte til en tallerken til tjenestefolkene. Også præstens forkyndelse blev fordrejet, så andet end han havde sagt, blev lagt ham i munden.

Det samlede anklagemateriale blev i februar overgivet til en durkdreven advokat i Flensborg, der formulerede et anklageskrift, som blev sendt til overretten på Gottorp. I de sidste linier bønfuldt

man om, » – da menighedens sjæles salighed stod på spil om en hurtig undersøgelse, suspension af præsten og om tilladelse til, så længe sagen stod på, at benytte en anden skriftefader.«

Overretten udnævnte en kommission af amtmand von Holstein og provst Schröder til at undersøge sagen, og kommissionens første handling var at udbede sig en skriftlig redegørelse fra pastor Bruhn. Da dette blev kendt i Rinckenæs, hævdede præstens modstandere, at provsten var inhabil. De havde nemlig bemærket, at provsten ved de årlige kirke- og skolevisitationer havde forsvaret pastor Bruhn mod de klager, der ved disse lejligheder var blevet fremført mod ham fra menigheden, og tillige udbad den oprørske menighed at få tilsendt en afskrift af pastor Bruhns redegørelse. Fra overretten på Gottorp svarede man ikke, hvorfor Jørgen Kutsch fik forfattet et endnu mere omfangsrigt anklageskrift, som man gav titlen »factum«. Dette sendte man til overretten på Gottorp sammen med en anmodning om, at sagen måtte blive behandlet ved en særlig overkonsistorialret.

I juli 1735 bestemte Gottorp at overdrage generalsuperintendent Conradi at forsøge at skabe forlig mellem de stridende parter, når han ved lejlighed kom til Rinckenæs. Conradi, der var kendt for dygtig embedsførelse, lod ikke mos gro på sagen. Allerede en uge efter mødte han op i Rinckenæs.

Kirken var fyldt til sidste plads. Ikke kun menigheden var mødt fuldtalligt frem, men mange nysgerrige fra nabosognene. Kirkestriben i Rinckenæs var samtaleemnet på hele egnen.

Generalsuperintendenten prædikede ud fra ordet hos Matthæus, 5.9. »Salige er de, som stifte fred, for de skulle kaldes Guds børn.« Efter gudstjenesten afholdtes så forhør i selve kirken. Generalsuperintendenten stod foran alteret, og hvert enkelt menighedsmedlem, der havde noget at klage over, måtte træde frem til alterskranken og her forebringe sin anklage.

Hovedmanden i oprøret, Jørgen Kutsch, havde placeret sig tæt ved alteret, og fra sin plads hviskede han til de, der trådte frem, hvad de skulle sige. Det hjalp ikke, at Conradi påtalte denne util-

børlige optræden, Jørgen Kutsch fortsatte med at ophidse folk, og til sidst rådede der en så voldsom larm og tumult i kirken, at Conradi så sig nødsaget til at afbryde videre forhandling og sammen med pastor Bruhn forlode kirken.

Foran præstegården var der samlet mange mennesker, der højlydt forlangte, at præsten skulle afsættes. Præstens tilhængere forsøgte at danne værn om de to gejstlige, men blev skubbet til side og overfaldet med skældsord, men omsider kom generalsuperintendenten og præsten inden døre, og den ophidsede menneskemængde skiltes. Men dagens dramatiske begivenheder var endnu ikke forbi, for om aftenen, da generalsuperintendenten i sin vogn var på vej ud af byen, blev køretøjet standset af en flok bønder, der havde dannet kæde over vejen, så kusken måtte standse. Nogle mænd kom hen til vognen og forlangte at tale med Conradi. Dette indvilligede han i, og mændene krævede nu, at også skolemesteren skulle afsættes, da han var på præstens parti og arbejdede på samme linie. Efter en kort forhandling, der ikke førte til noget resultat, fik Conradi lov at køre videre.

Ved sin hjemkomst skrev generalsuperintendenten en beretning om besøget i Rinkenæs, af hvilken det fremgår, at hans forsøg på at stifte fred havde været håbløst. I sin indberetning giver han pastor Bruhn det bedste vidnesbyrd, betegner præsten som en oprigtig sjælesørger, og en mand, hvem menighedens åndelige vel ligger stærkt på sinde, og sluttelig nævner Conradi, at pastor Bruhn ikke med et ord har beklaget sig over sine modstandere, tværtimod har han bedt om, at man vil betænke, at de sammensvorne er hans menighed og han deres præst.

Da menighedens utilfredse medlemmer ikke havde opnået noget ved forhandlingen med generalsuperintendenten, forfattede de en klage til kongen, hvor de gentog deres angreb på præsten og føjede nye urimelige beskyldninger til og bad om sagen måtte komme til offentlig undersøgelse hos amtsforvalter Dr. Bentzen i Glückstadt.

Kongen reagerede på denne henvendelse ved at udbede sig indberetning fra både generalsuperintendent Conradi og fra provst

Schrøder, og tillige et forslag til, hvorledes man kunne løse den langvarige strid. Da menigheden i Rinkenæs erfarede dette, sendte den endnu en skrivelse til kongen, og i den gentog man præstens dogmatiske forbrydelser, og hævdede at præsten på det groveste overtrådte landsherrens forordninger. Sluttelig truede man med, at i fald kongen ikke afsatte præsten, ville man føre sagen igennem ved overretten på Gottorp, om det så skulle koste hele deres formue.

Både generalsuperintendenten og provst fremsatte saglige og upartiske erklæringer i sagen, og den 12. december tog regeringen i København stilling i kirkestriden, og det blev beordret provst Lundius, Flensborg, at forkynde afgørelsen fra prædikestolen i Rinkenæs kirke.

Klart og tydeligt blev det erklæret, at pastor Bruhns lære og hele vandel var pletfri. Præsten skulle blive i sit embede. Retssag ville der ikke blive, og menigheden opfordredes alvorligt til at fortryde sin optræden og søge forsoning i kristelig enighed.

Men i Rinkenæs ville man ikke søge forsoning. Et halvt år efter klager pastor Bruhn sin nød til kongen og oplyser, at menigheden er helt i oprør. Hans modstandere søger til andre kirker, lader deres børn konfirmere af andre præster. Til syge og døende hentes præster fra nabosognene. Kort sagt, menigheden har løsrevet sig fra embedet og forringer hans i forvejen ubetydelige løn på alle måder.

Kongen forlanger nu en udtalelse fra overkonsistoriet, der efter lang tids overvejelse fremsender en udtalelse, der fremhæver, at det næppe kan forventes, at den fornødne hengivenhed og tillid atter kan oprettes, da en stor part af menigheden nærer en stærk uvilje mod præsten. Det vil derfor være det bedste, at pastor Bruhn bliver forsat til en anden menighed. Men det skal ikke kun gå ud over præsten, så overkonsistoriet udtaler tillige, at menigheden på det strengeste bør straffes for sin opsætsighed.

Den 10. december bifaldes dette forslag i København. Pastor Bruhn får besked om at tiltræde embedet i Humptrup. Pinsen 1737 forlod pastor Bruhn Rinkenæs, og samtidig rykkede soldater ind i byen for gennem længere tid at være indkvarteret på gårdene.

Denne indkvartering var en del af straffen til de genstridige medlemmer i menigheden. For dels gav det besvær at skulle give husly til soldaterne og deres heste, men også forbundet med udgift at forpleje dem. Men ikke nok hermed. En del af menigheden blev idømt betragtelige bøder.

Den langvarige strid fik på denne måde omsider sin afslutning, men der skulle endnu gå en årrække før kirkelivet i Rinckenæs vendte tilbage til fredelige tilstande.

Fra Adsbøl skolekronik

I 1880 blev det forordnet, at der ved hver skole skulle føres en bog, en såkaldt Schule-Chronik, i hvilken læreren skulle nedskrive, hvad der hændte i skoleåret. Endvidere skulle anføres antallet af elever, af- og tilgang, årsprøver, inspektion på skolen, og hvad der i øvrigt angik skolens ledelse.

Det var desværre ikke alle lærere, der var lige flittige til at skrive. Havde de gjort det, kunne vi have fået et spændende indblik i både skolelivet og hverdagen rundt om i sognene.

Adsbøl skolekronik er begyndt 1. maj 1880, og den daværende lærer M. P. Boysen indleder bogen med et lille rids af Adsbøl skoles hidtidige historie.

Protokollen er til genforeningen ført på tysk. Efter 1920 ophørte lærernes pligt til at føre protokollen videre, og det er da også kun blevet til nogle spredte notater i Adsbøl skolekronik efter 1920.

I det følgende bringes uddrag af protokollen med 10 års mellemrum, og vi har valgt at begynde for 100 år siden med at gengive, hvad protokollen fortæller i 1884, derefter 1894, 1904 og slutter med 1914. I () er der enkelte steder givet lidt nærmere oplysninger om det, læreren har skrevet.

Det er tre meget forskellige lærere, der har ført protokollen. I 1884 og 1894 er det lærer Martin Peter Boysen. Han var født den 15. april 1834 i Medelby sogn. Begyndte seminarieuddannelse i København, men da krigen 1864 brød ud, blev han indkaldt og gjorde

krigen med. Efter krigen kom han på Tønder seminariums danske afdeling, hvor han gjorde sin uddannelse færdig. Fra 1875 – 1900 var han degn og lærer i Adsbøl. Han er ikke meget skrivende og uden kommentarer. Hans nationale sindelag kommer ikke til udtryk.

1904 er det Peter Nikolaj Frantzen, der fører pennen. Han var født i Jyndevad 12. august 1863 og fik afgang fra Tønder seminarium 1887. Hans tid som lærer i Adsbøl var årene 1900 – 1908. Hans sindelag er der ikke tvivl om. Han var blandt andet formand for Kriegerverein og Flottenverein og også formand for Verein für Jugendpflege und Jugendwehr.

Afsnittet om 1914 er skrevet af lærer Hans Christian Nørskov, født 20. januar 1879 i Kolstrup ved Åbenrå. Hans embedstid var 1908 – 1920. Som sin forgænger var han tysk engageret, og hans tyske sympati kommer ofte stærkt til udtryk. Efter genforeningen flyttede han til Holsten.

Efter denne præsentation af de tre lærere går vi over til skolekronikkens tekst.

1884. I de første dage af februar blev et Lutherbillede ophængt i skolen. Dette billede er skænket af Hans Majestæt Kejseren, og på sognets bekostning er det blevet indrammet. (Lutherbilledet prydede mange skoler. Det blev givet i anledning af Luthers 400-årsdag, den 13. november 1883.)

Den 24. marts holdt lokal-skoleinspektøren, hr. pastor Müller den årlige skoleprøve. Af de 83 børn blev 9 helt og 3 midlertidigt »dispensiert«. Altså i alt 12, og af disse var 7 over og 5 under 12 år.

(At en elev i skolen blev »dispensiert« betyder, at eleven blev fritaget for skolen i sommerhalvåret, hvor drengen kunne få arbejde ved landbruget, ofte som hyrdedreng. Ved landsbyskolerne var sognepræsten den lokale skoleøvrighed. Han skulle overvåge undervisningen og lærerens arbejde.)

29. maj. Kreds-skoleinspektøren inspicerede skolen. Han hørte anden klasse i tysk læsning, og første og anden klasse i fædrelandets historie, regning, bibelhistorie og sang. Inspektionen sluttede med en sang og bøn.

8. august. I dag døde Dorthea Jensen af svindsot efter længere tids sygdom. Hun blev næppe 12 år gammel. Hun var en begavet pige og havde udmærket sig ved sin flid og gode opførsel.

(Ovenstående var alt, hvad lærer Boysen har nedskrevet om skoleåret 1884, og det er kun lidet oplysende om skolearbejdet. Notatet om den 12-årige piges dødsfald af svindsot – tuberkulose – viser, at denne sygdom var ret udbredt. Børnedødeligheden var ret stor, der er i skolekronikken år, hvor lærer Boysen har noteret både 3 og 4 børn, og oftest nævnt svindsot som dødsårsagen.

10 år senere i 1894 er lærer Boysens beretning noget fyldigere.)

1894. 11. marts blev 9 børn konfirmeret, det var fem drenge og fire piger.

1. april holdt lokal-skoleinspektør, hr. pastor Müller den årlige skoleprøve. Af de 58 skolebørn blev to dispensiert, begge var over 12 år.

19. april inspicerede kreds-skoleinspektør Mosehuus skolen og hørte eleverne i bibelhistorie, historie, tysk og regning. Inspektionen sluttede med sang og bøn.

8. januar døde Peter Ohlsen i Bojskovskov, 6 år gammel, efter han en kort tid havde været syg af difteritis, han havde kun været i skolen i 22 dage.

18. januar døde Jakob Ohlsen fra Fiskebækskov af svindsot i sit 13. leveår. På grund af sygdommen havde han de sidste år ikke været i skole, og da han først sidste efterår kom i skole her, har jeg ikke lært ham at kende.

Om natten den 4. november 20 minutter over 2, da min kone og jeg lå i den bedste søvn, kom Johan Caspersen jun. til vinduet i vort soveværelse og råbte: »Giv mig kirkenøglen, det brænder i Deres tørvelade«. (Der blev ringet med kirkeklokken, når der var ildløs i Adsbøl.) Vi sprang forskrækkede op fra sengene. Min kone gav den

unge mand kirkenøglen, mens jeg påklædt løb ud for at se, hvorledes det stod til med laden. Ilden var antændt i det nordvestre hjørne og havde bredt sig over hele laden. Der var ingen tvivl om, at ilden var antændt af en ryggesløs person.

Snart var alle mine trofaste naboer kommet til stede, og efter to timers anstrengende arbejde var branden slukket, uden at der var anrettet betydelige skader, hvilket blandt andet må tilskrives det helt stille vejr. Brandstifteren var sandsynligvis til stede ved branden, men gerningsmanden er indtil nu ikke opdaget, men mistanke har der været.

P. Jessen kastede nogen tid efter en sten gennem vinduet til skomager P. Nielsen, og et par dage efter om aftenen slyngede han en stor sten ind i forstuen. Så kom Nielsen ud og råbte Jessen an, der blot svarede: »Du er en stor kæltring, der har villet afbrænde skolen og kirken.«

For denne anklage blev Jessen dømt til at betale Nielsen 10 mark og lade indrykke en erklæring i Flensburger Nachrichten af følgende ordlyd: »Da jeg ikke kan bevise noget slet om P. Nielsen, trækker jeg min udtalelse tilbage. P. Jessen.«

11. december inspicerede kreds-skoleinspektør Mosehuus skolen. Han kom i den første time om eftermiddagen. Vi havde historie, og han pålagde mig at fortsætte. Efter timen gennemgik kreds-skoleinspektøren et digt for børnene. Senere havde vi regning, og der var inspektion af håndarbejderne, og til sidst undersøgte hr. Mosehuus, om alle skolebørnene havde de nødvendige skolebøger. Inspektionen sluttede med sang og bøn.

(År 1900 kunne lærer Boysen fejre 25-års jubilæum, to måneder senere gik han af. Han blev ved sin fratræden dekoreret med den Hohenzollerske husorden. Hans efterfølger lærer Frantzen blev indsat som degn i Adsbøl den 6. maj og som lærer den 7. maj. Han skriver, at der ved hans ankomst var et forfærdeligt rod i skolen og lærerboligen på grund af reparationsarbejder, så han måtte bo på kroen i den første tid, indtil en stue og køkkenet var sat i rimelig stand.

Skolehuset var bygget i 1801 og ret medtaget. 1903 opførtes en ny skolebygning, der i 1940 blev afløst af en større og mere tidssvarende skole.)

1904. I december forrige år blev vor søn syg af gastrisk feber, og da der i dette år var andre elever, der led af denne sygdom, så bad dr. Reuter, Gråsten, mig om at sende brøndvandet til undersøgelse på universitetet i Kiel.

Dette skete, og resultatet af undersøgelsen var, at vandets tilstand simpelthen var skadelig for sundheden. Skolens brønd blev derfor efter ordre fra lokal-skoleinspektøren lukket og dette meddelt regeringen.

11. februar fandt den offentlige skoleprøve sted for lokalskoleinspektøren. Søndag før palmesøndag var der konfirmation af de elever, der havde fået dansk religionsundervisning. Det var fire børn, to fra Adsbøl og to fra Ladegårdskov skole. Palmesøndag var der tysk konfirmation, den foregik i Gråsten slotskirke, og her blev fire elever konfirmeret.

25. april var der inspektion af skoleråd Mosehuus.

Den 1. maj var elevtallet 74. De var fordelt med 26 i ældste klasse, midterklassen havde 18 og i underste klasse var 30 elever. 43 af eleverne havde udelukkende tysk undervisning.

9. juni var der general-visitation ved general-superintendent Kaffan. Visitationen indledtes med gudstjeneste i Gråsten slotskirke. For første gang i det danske sprog. Efter gudstjenesten samledes børnene fra Gråsten skoles ældste klasse med børnene fra Adsbøl skoles ældste klasse i skolen i Adsbøl. Overlærer Holm, Gråsten, havde så en samtaletime med sine elever over ordet »Jeg tror på Gud Fader«. Derefter havde jeg samtaletime med mine elever om »Syndefaldet«.

Der er fastsat 5 ugers høstferie og 1 uge efterårsferie. Høstferien er fra 8. august til 12. september. Brønden er udtørret, så vi må hente det nødvendige vand hos naboerne. Regeringen har bestemt, at der skal foretages en dybdeboring, og i august kom brøndborer

Schlichting fra Flensborg og borede. Fra en dybde af 27 meter kan der nu hentes vand op.

Efterårsferien var i tiden 6. – 12. oktober.

Den 1. november var elevtallet 77. Til konfirmationsundervisningen i denne vinter deltog 12 børn, 6 drenge og 6 piger. For 3 af børnene, som ikke havde opnået den forskriftsmæssige alder for konfirmation, måtte søges om tilladelse ved synoden.

Også i år har der været julefest for børnene, hvortil forældre og andre pårørende mødte talrigt op.

31. december var her stærkt højevande. Vandet gik helt op til kirkegårdsdiget, men her i Adsbøl har vandet ikke anrettet skader.

Skolen i Adsbøl. Opført 1903. Billedet er fra ca. 1920.
(Lokalhistorisk arkiv)

Lærer Nørskov med sin kone og to sønner i haven ved Adsbøl skole. Ca. 1910.
(Lokalhistorisk arkiv)

(Så springer vi atter 10 år frem i tiden, og nu er det lærer Nørskov, der fører protokollen. I modsætning til sine forgængere følger han ikke kalenderåret, men skoleåret fra april til april.)

1914. Den 18. april afholdtes en Dybbøl mindefest, den fandt sted den første dag efter ferien. Læreren holdt et historisk foredrag om dagene for 50 år siden og henviste til den betydning Dybbøldagen havde. Efter foredraget gik eleverne over på kirkegården, hvor de nedlagde fire kranser på krigergrave fra 1848 og 1864. Kransene var skænket af Kriegerverein.

1. maj. 7 elever blev optaget, heraf 2 til dansk religionsundervisning. Elevantallet er nu kun 48 i det mærkelige forhold 31 drenge og

17 piger. Sommerferien begyndte den 2. august. De sidste dages undervisning påvirkedes af spændingen om den ventede mobilisering.

Den 1. september kunne undervisningen atter begynde, da læreren ikke var indkaldt. Høstarbejdet er blevet afsluttet i ferien. Alt korn er kommet i hus uden en dråbe regn, og arbejdet afsluttet, trods forskellige beboere, 7 i alt, fra Adsbøl er indkaldt. Det har ikke manglet på hjælpere.

Ja, det var spændingsfyldte dage i begyndelsen af august. Lørdag den 1. august var jeg på kroen, hvor krigsrygterne var dagens samtaleemne. »Mon der bliver krig?« Mens jeg var der, ringede telefonen. En slagter fra Gråsten spurgte, om hans svend var kommet forbi med en ko. »Han er her i kroen. Hvorfor?« »Han skal bringe koen tilbage på marken. Her er befalet mobilisering.« Krigen var en kendsgerning. Alle gik hjem i dybe tanker. Nu efter fire uger er sindene faldet lidt mere til ro, og de mange vagter i omegnen inddraget. Vor provins, der ofte har været udsat for krig, synes denne gang lykkeligt at undgå den. Undervisningen går atter sin sædvanlige gang.

2. september. Sedandagen blev fejret under mottoet: Hindenburg. Arbejder P. Lüger er såret i Frankrig, og landmand P. Jørgensen meldes såret og savnet.

Efterårsferien faldt i første halvdel af oktober.

1. november begyndte vinterhalvåret med 50 elever. Krigen synes at have god indflydelse på det politiske sindelag. Alle taler om »vore soldater«. Fire forældrepar har henvendt sig til mig og bedt om, at deres børn, der hidtil har fået dansk religionsundervisning, nu måtte få ren *tysk* undervisning, så nu er der kun en rest på syv. Så vi kan også i skolen fejre tysk sejr.

November. Børnene bringer »Liebensgaben«, chokolade, tobak, cigaretter, frugt og strømper, de er i store mængder bragt til Gråsten og derfra sendt til soldaterne. Rigs-uldindsamlingen har også her fået god tilslutning. I alt 300 pund er herfra sendt til Åbenrå.

Den 22. februar var samtlige lærere i kredsen kaldt til Åbenrå, hvor de instrueredes om uddeling af brødkort.

Den 23. februar var »Siegestag«. 100.000 russere taget til fange. Dagen blev benyttet til at gøre »brødsparingen« bekendt. Det var en stor glæde at erfare, hvorledes alle beboere indså nødvendigheden af rationeringen. Godt at se, at alle gerne vil indskrænke.

27. februar. Idag fandt udleveringen af brødkort sted.

19. marts. Slutningen på vinteren bragte en voldsom snestorm. Den 20. marts og de følgende dage manglede det største antal af eleverne, de kunne ikke komme på grund af sneen. Noget, jeg ikke har oplevet i de 7 år, jeg har været her. Foråret bragte tørt vejr, så markarbejdet er gået let, skønt en stor del af beboerne er indkaldt, også de ikke uddannede landstormsmænd.

Den 27. april. Vi fik de første udsprungne bøgegrene i dag.

Læser man hele skolekronikken igennem, er der år for år mange gentagelser. Oplysninger om inspektion og skoleprøver samt om elevtallet, der svinger mellem 85 og 50. Det er imponerende, at en enkelt lærer i en lille skolestue har kunnet undervise og holde styr på så mange.

Protokollen giver også oplysninger om, hvilke bøger, der anvendes, og hvilke danske salmer, der må bruges i den danske religionsundervisning. I krigsårene berettes udførligt om de mange indsamlinger, skolebørnene foretager. Brændenælder til tøjfabrikation, træernes løv til foder til dyr. Bær og frugter til marmelade. Hver lærer satte en ære i, at hans skole havde samlet store forsyninger. Lærer Nørskov, som har skrevet mest om dagligdagen, blev selv indkaldt i oktober 1916. Han kom, efter at have været såret, halvandet år senere tilbage til lærergerningen i Adsbøl.

Årets gang 1983

Januar

6. Teknisk forvaltning vil lave et forsøg med at spare på gadebelysningen. I Stjerneparken vil man tage en lampe ned i de standere, hvor der er to. Viser det sig at være en væsentlig besparelse, vil man nok også gøre det andre steder.
13. Advokatfirmaet Kjems og Poulsen er ændret efter advokat J. Poulsens død. I firmaet er optaget advokaterne H. Lindum Møller og H. Philip Jensen.
20. En brevskriver fra Ålborg protesterer mod nedlæggelsen af campingpladsen. Hun fremfører blandt andet, at den sommeren igennem benyttes af mange pårørende til patienter på gigt-hospitalet.
27. Gråsten Handelsstandsforening får ny formand, idet direktør Niels Johansen trækker sig tilbage. Han afløses af bankdirektør Th. Sørensen. Nyvalgt til bestyrelsen bliver fotograf A. Kørpe og autoforhandler K. Hvid.

Februar

3. Gråsten Rideklub har afholdt indendørs ringridning, »Herregårdsringridning«. Arrangementet blev en succes og vil blive gentaget.
3. Den tyske roklub har afholdt generalforsamling. For en gangs skyld lød der positive toner om det nye plejehjem. Man mener, at det betyder en ansigtsløftning af området ved Sildekulen. Man var tilfreds med sæsonen, men måtte konstatere en nedgang i medlemstallet.
Gråsten få nu en ny »Kondisti«, så byens borgere får mulighed for at holde sig i form. Der vil blive opstillet forskellige forhindringer, som det dog ikke er et krav, man skal forcere.

10. Tværpolitisk Forening har nu 101 medlemmer, hvilket er en lille tilbagegang.
24. På grund af de stigende benzinpriser har Gråsten haft flere cyklende turister, oplyser formanden H. G. Nielsen på generalforsamlingen. Foreningen havde et underskud på 3.000 kr. hidrørende fra udgivelsen af en ny brochure.

Marts

3. Gråsten Billardclub har stor sportslig succes, men det kniber stærkt med økonomien, så man vil gøre det nye år til et spareår.
3. Salgs- og Reklameforeningen har et medlemstal på 48. Man har ladet fremstille 55.000 poser med bykort og slogan, »Gråsten slot og godt«. Poserne er solgt til forskellige forretninger. Et samarbejde er indledt mellem Handelsstandsforeningen, Håndværkerforeningen og Turistforeningen.
10. Bankdirektør Th. Sørensen, Sydbank, bliver direktør for Århus Bank, der forbereder sammenslutning med Sydbank.
17. 1982 var ikke præget af det helt store nybyggeri. 4 parcelhuse og 3 erhvervsjendomme. Større gang har der været i hushandlerne.
29. Teaterforeningen afsluttede sæsonen med Strindbergs »Påske«, der opførtes af Det kgl. Teater.

April

7. Byrådet har vedtaget at ophæve byggesagsgebyrer med virkning fra 1. januar 1983.
14. »Plant et træ« kampagnen åbnes i Gråsten kommune med, at borgmester Uwe Nansen planter et træ på parkeringspladsen ved slottet. I Kværns plantes et træ ved skolen, og i Rinkenæs et mellem kirken og Højmark. I løbet af efteråret vil der blive foretaget yderligere plantning.

21. Gråsten Skytteforening fejrer 40 års jubilæum. I de 40 år har foreningen kun haft tre formænd, møbelhandler Holger Clausen, A. P. Damgaard og nu Iver Clausen. Der var reception på foreningens nye skydebane ved Ravnsbjerg.
28. Kværs Biavlerforening, der har 23 medlemmer, vil gerne have flere til at interessere sig for dette »bierhverv«. Sommeren igennem vil der derfor blive mulighed for interesserede at kunne følge biavlen i alle dens faser.

Maj

5. Gråsten Brugsforening kan fejre 50 års jubilæum, det sker bl. a. med udgivelsen af et festskrift.
19. Den tidligere børnehave i Ringgade er efter en større ansigtsløftning overtaget af revisionsfirmaet Alsø-Jøhnik – Gråsten Revisionskontor.

Juni

9. Tilskuerne ved blomsterfesten i Gråsten fik underholdning udenfor programmet. 3 chimpanser, der var med i opvisningen på Torvet, slap løs og tilbragte nogle »abeskønne« stunder i Pølsevognen og Gråsten Boghandel, inden de blev fanget.
16. Historisk Forening havde en vellykket udflugt til Bov, hvor man besøgte museet i »Oldemorstoft«. Senere samledes man til kaffe på Bov Kro, hvor bibliotekar Maagaard fortalte om sognet og egnen.
23. Ved Sct. Hansfesten i Alnor Strandpark, der var arrangeret af FDF og PPF, holdt amtsborgmester Kresten Philipsen båltalen.

Juli

7. Isenkræmmer J. Lausten har overdraget forretningen til sønnen Eigil Lausten.
7. LOF afholder byvandring i Gråsten, og for dem, der ønsker at gå længere, er der arrangeret en tur ad gendarmstien.
14. Hotel Gråstens anneksbygning, der ikke var nogen skønhedsåbenbaring, er blevet fjernet. Foreløbig bliver der parkeringsplads på stedet.
21. I »Bemo«s tidligere forretning har turistforeningen i vinduet lavet en udstilling, der viser Gråsten og omegns herligheder.
28. Pas- og toldbygningen på havnen udbydes til salg. Den kan eventuelt anvendes som sommerhus, dog ikke på havnen. Køberen skal selv flytte den.

August

18. Gråsten Andelsboligforening oplyser, at alle 36 lejligheder i Dyrkobbøl er udlejet.
18. Sydbank har skænket Gråstenspejderne 5.000 kr. til istandsættelse af spejderhuset. Arbejdet udføres af frivillig arbejdskraft.
25. Sydbanks flagskib »Mary«s besætning vil i Torvedagene forsønde landjorden ved at plante et træ på havneterrænet.

September

8. Det lille Teater opfører »Mus og Mænd«.
15. Der er planer om at stifte en bordtennisklub i Gråsten.
22. Gråsten Roklub stryger standeren efter en vellykket sæson.
29. »Lanterne, lanterne, sol og mån' og stjerne«. Fördeschule inviterer alle Gråstenerbørn med forældre til lanterneoptog gennem Gråsten.

Oktober

13. Pølsevognen på Torvet er nu flyttet til Jernbanegade og har fået navneforandring til »City Food«. Flytningen har pyntet på Torvet.
20. Den nye pas- og toldbygning på havnen er taget i brug.
27. Folkekirkens nødhjælp har åbnet en genbrugsbutik – nr. 56 i Danmark – i Gråsten. Den har god søgning.

November

3. En ny taxavognsforretning er begyndt i Kværs. Det er den 22-årige Linda Jacobsen, der er indehaveren.
10. Efter gudstjenesten den 6. november i Rinkenæs var der kranesnedlægning for 1. verdenskrigs faldne.
17. I anledningen af 500 året for Luthers fødsel afholdtes en gudstjeneste i slotskirken, hvor præsterne Jens Barfod og Claus Thomsen medvirkede.
24. Justitsministeriet udbyder Gråstens gamle politistation i Jernbanegade til salg.

December

8. Med udsendelse af mærkater reklamerer Teglværksspillet for den kommende sæson. Da mærkaterne er gratis, konkurrerer de ikke med julemærkesalget.
15. Havneudvalget har vedtaget at renovere anløbsbroen. Brevdueforeningen har fået tilladelse til at opstille et klubhus på havneområdet.
22. Den nye udgave af Gråsten Vejviser er udkommet.
29. Brydeklubben »Alf« kan fejre sit 50 års jubilæum.

Elsebeth Thygesen

Med denne 10. årgang af Historisk Forening for Gråsten By og Egn's årsskrift bringer vi en oversigt over de artikler, der er blevet bragt, og i hvilke årgange, de kan findes. Artiklerne er inddelt i forskellige grupper, og markeringen *81: 3-20* henviser til årgang og sidetal.

Almindelig historie

1. Andersen, Poul: Buskmose. En gård og dens ejere. *80: 5-24.*
2. Andersen, Poul: Fattigvæsen og fattiggård. *80: 25-50.*
3. Andersen, Poul: Kværs plantage. *76: 19-24.*
4. Bruhn, inspektør: Dagbogsnotater fra 1814 om kosakkerne i Sønderjylland. *76: 19-24.*

Årets gang

5. Andersen, Poul: Årets gang 1979. *80: 66-71.*
6. Andersen, Poul: Årets gang 1980. *81: 57-63.*
7. Andersen, Poul: Årets gang 1981. *82: 61-65.*
8. Andersen, Poul: Årets gang 1982. *83: 61-64.*
9. Thygesen, Elsebeth: Årets gang 1983. *84: 48-52.*

Personalhistorie

10. Blønd, Dora: Fra min barndom. *78: 3-17.*
11. Christensen, C. P.: Æ hjuler i Dalsgård. *81: 3-20.*
12. Damm, Lorenz P. Hansen: Krigen 1864. *77: 26-38.*
13. Gad, Ida: I Adsbøl præstegård 1864. *81: 34-56.*
14. Hansen, Annemarie: Barn og ung i Rinkenæs. *83: 3-22.*
15. Holst, Marie: En forpagterfamilie på Fiskbæk. *79: 39-51.*
16. Madsen, Kristen: Dagbogsoptegnelser april 1940. *84: 21-29.*
17. Møller, Uwe: Familien Ahlmann. *76: 27-56.*
18. Ohrt, Hans: Mine drengeår i Gråsten. *82: 2-30.*
19. Sahl, Hans: Erindringer om mine drengeår og slægten på gården i Kværsløkke. *84: 5-19.*

Folkeliv

20. Andersen, Poul: En aftægtskontrakt 1857. Ladegård Engskov. 75: 35-36.
21. Andersen, Poul: En smedekontrakt fra Rinkenæs. 1827. 75: 37-39.
22. Andersen, Poul: Gråsten bibliotek. 79: 21-38.
23. Andersen, Poul: Kværs forsamlingshus. 80: 51-65.
24. Andersen, Poul: Uddrag af pastor Damm's kirkekronik. 83: 47-60.
25. Andersen, Poul: Udstykning fra Gråsten Herregård. 1931. 81: 21-33.
26. Møller-Lauridsen, F.: Dagligt liv i Kværs. Efter pastor Damm. ca. 1850. 78: 18-38.

Kirkehistorie

27. Andersen, Poul: Kirkeinventarium for Kværs kirke, Åbenrå provsti. 1861. 75: 21-34.
28. Andersen, Poul: Kirker i Rinkenæs. 82: 44-60.
29. Andersen, Poul: En præstestrød i Rinkenæs. 84: 31-38.

Skolehistorier

30. Andersen, Poul: Adsbøl skolekronik. 84: 39-47.
31. Andersen, Poul: Skolekronik. Rinkenæs. 78: 51-76.
32. Andersen, Poul: Efterskrift til Rinkenæs skolekronik. 79: 52-55.
33. Conradsen, G.: Degne og skolemestre i Kværs gennem 300 år. 79: 1-20.

Handel - håndværk - økonomi

34. Andersen, Poul: Fiskeri-Interessentselskab. Adsbøl. 83: 23-33.
35. Andersen, Poul: Pugholm mejeri. 82: 31-43.
36. Andersen, Poul: Brude og lånelegat. Adsbøl. 77: 39-55.
37. Andersen, Poul: Nødpenge i Gråsten. 77: 56-57.
38. Møller, Uwe: Gråsten apotek. 78: 39-50.

Mindesten

1848-50

39. Andersen, Poul: Sejerstenen i Rinkenæs. 75: 2-4.
40. Andersen, Poul: Sten i Godtes grue. 75: 6.
41. Andersen, Poul: Adsbøl kirkegård. 75: 7-8.

1864

42. Andersen, Poul: Mindesten på Fiskebæk mark. Parade efter stormen på Dybbøl. 77: 23-25.

1914-18

43. Andersen, Poul: Adsbøl kirkegård. 77: 16-17.
44. Andersen, Poul: Gråsten kirkegård. 77: 18-22.
45. Andersen, Poul: Kværs kirkegård. 77: 14-15.
46. Andersen, Poul: Rinkenæs kirkegård. 76: 8-9.

1920. Genforeningssten

47. Andersen, Poul: Adsbøl. 76: 2-4.
48. Andersen, Poul: Gråsten og Kværs. 75: 18-20.
49. Andersen, Poul: Rinkenæs. 76: 5-7.

1945

50. Andersen, Poul: Frihedsmonumentet. Gråsten. 77: 9-12.

Personmindesten

51. Andersen, Poul: Kong Frederik IX. Gråsten. 77: 4-7.
52. Andersen, Poul: A. D. Jørgensen. Gråsten. 75: 12-17.
53. Andersen, Poul: S. Paludan-Müller. Gråsten. 76: 12-18.
54. Andersen, Poul: Mindesten i Gråsten skove. 75: 9-11.

Diverse

Til medlemmerne. 75: 40 / 76: 1-3 / 77: 1-3 / 78: 1-2 /
79: ikke pagineret / 80: 3 / 81: 64.

Litteraturliste. Sønderjylland, særlig vedrørende Gråsten by og
egn. 76: 57-58.

Medlemsfortegnelse. 76: 59-62.

Efterlysning: Mindeplade på eg. 77: 55.

Vedtægter for Historisk Forening. 79: 56-57.

Lokalhistorisk Arkiv. 82: 66-68.

